

Nr 51

INSTYTUT SPRAW PUBLICZNYCH
THE INSTITUTE OF PUBLIC AFFAIRS

Analizy i Opinie
Analyses & Opinions

**Polski system edukacyjny a rynki
pracy w Unii Europejskiej**

Marta Zahorska
Dominika Walczak

Polski system edukacyjny a rynki pracy w Unii Europejskiej

Marta Zahorska, Dominika Walczak

- *Polska potrzebuje rzetelnego systemu upowszechniania informacji, dotyczącego perspektyw zawodowych jakie niesie za sobą dana uczelnia, kierunek studiów, czy profil kształcenia.*
- *Dokształcanie i podnoszenie swoich kwalifikacji powinno być bardziej postrzegane jako niezbędny warunek do konkurowania na rynku pracy.*
- *Konieczny jest rozwój nowoczesnego szkolnictwa zawodowego, a także stworzenie systemu analiz lokalnych i ogólnopolskich rynków pracy.*

Konsekwencją zapoczątkowanych w latach 90. przemian na rynku pracy, związanych między innymi z masowym bezrobociem, a także rosnącymi wymaganiami pracodawców co do poziomu kwalifikacji pracowników, stało się postrzeganie wykształcenia wyższego jako czynnika zwiększającego szanse na rynku pracy. Obecnie, wykształcenie traktuje się jako inwestycję

na przyszłość, zapewniającą lepsze zarobki i szanse zawodowe. Coraz więcej Polaków pragnie, aby ich dzieci uzyskały co najmniej średnie wykształcenie, a większość – by uzyskała wyższe. Jednym z efektów rosnących aspiracji edukacyjnych jest zwielokrotniona liczba studentów, kolejnym - upadek szkolnictwa zawodowego.

Zmiany w systemie kształcenia zawodowego w okresie transformacji ustrojowej

Ograniczanie szkolnictwa zawodowego miało w latach 90. w dużym stopniu charakter żywiołowy. Upadek wielu zakładów pracy, które z jednej strony utrzymywały lub wspierały szkoły zawodowe, z drugiej stanowiły miejsce pracy dla ich absolwentów, oznaczał zarazem zamykanie wielu szkół a także spadek zainteresowania tym typem kształcenia wśród uczniów. Ów żywiołowy proces spotykał się jednak z uznaniem i aprobatą polityków, publicystów a także większości ekspertów oświatowych głównie dlatego, że poziom kształcenia w wielu szkołach zawodowych, zwłaszcza zasadniczych, był bardzo niski. Tendencja zamykania szkół zawodowych nasiliła się po przeprowadzeniu w 1998 roku reformy edukacyjnej i administracyjnej, kiedy to szkolnictwo ponadgimnazjalne przeszło w ręce władz powiatowych. Samorządy decydując, jakie typy szkół (zawodowe czy ogólnokształcące) mają być rozwijane, kierują się często opiniami uczniów i oczywiście kosztami szkół. Oba te czynniki sprzyjają zamykaniu szkół zawodowych i zastępowaniu ich

tańszymi oraz bardziej popularnymi szkołami ogólnokształcącymi.

Dla końcowych lat PRL charakterystyczna była proporcja 30 : 70 na korzyść szkolnictwa zawodowego. Obecnie przewaga ta zmalała do stosunku 45 : 55, a byłaby jeszcze mniejsza gdyby brać pod uwagę jedynie uczniów klas pierwszych. Ponadto w ramach szkolnictwa zawodowego pomniejszona została rola szkół zasadniczych zawodowych w stosunku do szkół zawodowych kształcących na poziomie średnim. Jeszcze na początku lat 90. uczniowie szkół zasadniczych zawodowych wśród ogółu uczniów szkół zawodowych stanowili zdecydowaną większość (ok. 60%). Obecnie jest ich wyraźna mniejszość (ok. 30%). Po trzecie, coraz większą rolę zaczynają odgrywać szkoły oraz programy łączące wykształcenie ogólnokształcące i zawodowe. Można obecnie zauważyć próby odchodzenia od systemu dualnego (dwóch równoległych ścieżek kształcenia) na rzecz zintegrowanego. Przykładem mogą służyć licea profilowane, z których większość próbuje łączyć kształcenie ogólnokształcące i zawodowe.

Szkolnictwo wyższe w Polsce - od elitarności do masowości

O d kilku lat sukcesywnie rośnie liczba studentów I roku, a także odsetek młodzieży kształcącej się w wieku 19-24 lat, co znajduje swój wyraz w wartościach współczynnika skolaryzacji brutto. W roku

akademickim 1990/1991 współczynnik ten wynosił 13,1%. Natomiast w roku akademickim 2003/2004 już 46,4%, a więc wzrósł ponad trzykrotnie. Zmiany te są efektem kilku czynników. Po pierwsze, liczniejszej generacji absolwentów szkół średnich.

Po drugie, zwiększonego wśród nich odsetka osób, które zamierzają kontynuować naukę w szkołach wyższych, a także silnej korelacji między wykształceniem a zarobkami. Poza szkołami wyższymi dużym zainteresowaniem młodych ludzi cieszą się także szkoły policealne. Obecnie uczy się w nich ponad 200 tys. uczniów i jest to dwukrotnie więcej niż na początku lat 90.

Przejście szkolnictwa wyższego od charakteru elitarnego do masowego umożliwił:

- Rozwój niepaństwowego szkolnictwa wyższego, czego rezultatem jest obecnie najbardziej w Europie rozwinięty system szkolnictwa niepaństwowego. Na początku roku akademickiego 2003/04 wśród 400 szkół wyższych w Polsce (łącznie ze szkołami resortów obrony narodowej oraz spraw wewnętrznych i administracji) funkcjonowało 274 niepaństwowych szkół wyższych, kształcących 546 tys. studentów czyli 29,4% ogółu studentów.
- Rozwój studiów wieczorowych, zaocznych i podyplomowych. Istotną zmianę w statusie tych studiów wprowadziła ustawa o szkolnictwie wyższym z 1990 roku zezwalająca „na odpłatność niektórych usług edukacyjnych”, co pozwoliło rozwinąć system odpłatnych studiów wieczorowych, zaocznych oraz studiów podyplomowych w uczelniach państwowych. W roku akademickim 2003/04 w systemie zaocznym studiowało 887,4 tys. osób, wieczorowym - 73,2 tys., eksternistycznym - 20,7 tys., stanowiąc łącznie 52,8% wszystkich studiujących. Natomiast liczba studentów na studiach dziennych wynosiła 877,4 tys. osób, tj. 47,2% wszystkich studiujących.

Umasowienie szkolnictwa wyższego, podobnie jak zmiany w szkolnictwie zawodowym, wywołane zostały procesami żywiołowymi przy minimalnym wkładzie państwa. Jest to szczególnie widoczne w wielkości nakładów na szkolnictwo wyższe. Mimo czterokrotnego zwiększenia liczby studentów udział wydatków na szkolnictwo wyższe w dochodzie narodowym utrzymywał się stale poniżej 1%. Zapotrzebowanie na studia zostało w dużej mierze spowodowane ucieczką od bezrobocia i nadziejami na pracę po skończeniu uczelni. Koszty tych nadziei pokrywali w większości sami studenci. Popytowi na dyplomy odpowiedzieli prywatni i państwowi organizatorzy płatnych studiów wyższych.

Dyplom studiów wyższych nie gwarantuje pracy

Często stosowanym miernikiem dostosowania podaży systemu edukacyjnego do rynków pracy jest poziom bezrobocia, zwłaszcza bezrobocia wśród absolwentów.

Tabela 1. Bezrobotni absolwenci zarejestrowani w urzędach pracy w latach 1995-2001 (w tys.)

Bezrobotni absolwenci szkół ponadpodstawowych:	1995	1998	2001
szkół wyższych	8,1	7,3	27,3
policealnych i średnich	83,3	40,4	69,2
zawodowych	75,0	48,7	58,4

Źródło: U. Jeruszka, *Dostosowywanie kształcenia zawodowego do potrzeb rynku pracy*, w: U. Jeruszka (red.) *Optymalizacja kształcenia zawodowego z punktu widzenia rynku pracy*, IPiSP, Warszawa, 2002, s. 65.

Powyższe dane wskazują na zwiększanie się bezrobocia wśród absolwentów szkół średnich, powiększający się udział wśród bezrobotnych absolwentów studiów wyższych oraz malejący udział absolwentów szkół zasadniczych zawodowych. Tendencje te mogą nasuwać pytania: czy przekształcenia w systemie edukacyjnym, jakie dokonały się w latach 90. są adekwatne z punktu widzenia potrzeb rynku pracy? Czy rozmiary kształcenia wyższego nie przekroczyły potrzeb gospodarki? Czy umasowienie szkolnictwa wyższego nie spowodowało zbyt dużego obniżenia jakości? Czy kierunki jakie oferowały szkoły wyższe są „trafione” z punktu widzenia potrzeb rynku? Czy ograniczenia w kształceniu zawodowym nie spowodują deficytu wykwalifikowanych robotników?

Porównanie liczby studentów według grup kierunków studiów z danymi o popycie na rynku

pracy pokazuje, że ewolucja kierunków studiów dostosowuje się do zmian tego popytu wolno i selektywnie. Okazuje się, że preferencje co do kierunków studiów kandydatów na studia nie są tożsame z popytem wyrażonym prasowymi ofertami pracy. Popyt dotyczy częściej kierunków nie preferowanych przez studentów i uczelnie wyższe - poszukuje się pracowników do sekcji budownictwa, transportu, gospodarki morskiej i łączności, przetwórstwa przemysłowego, w tym głównie specjalistów nauk fizycznych, matematycznych, technicznych. Tymczasem wśród studentów jednym z najpopularniejszych kierunków jest zarządzanie i marketing podczas gdy zapotrzebowanie na ten rodzaj specjalistów zdecydowanie słabnie, nie wspominając już o kierunkach pedagogicznych, szczególnie rozwijanych w szkołach niepaństwowych.

Unia Europejska i kształtowanie wspólnego rynku pracy

Oficjalna polityka Unii Europejskiej zmierza do likwidacji barier w ramach europejskiego rynku pracy między innymi poprzez wdrażanie instrumentów wzmacniających mobilność siły roboczej oraz znoszenie barier administracyjnych i prawnych związanych z uznawaniem kwalifikacji. Trwają prace nad dostosowaniem kształcenia zawodowego w krajach Unii (Deklaracja Kopenhaska) oraz wyższego (Deklaracja Bolońska) do potrzeb wspólnego rynku pracy.

Mimo deklaracji o potrzebie otwartości, w większości krajów Unii dostęp do rynków pracy jest reglamentowany. Europa walczy z bezrobociem i niechętnie widzi konkurencję imigrantów. Wyjątkiem jest kilka krajów, którym udało się opanować bezrobocie: Wielka Brytania, Dania, Holandia. Spośród tych krajów najmniej ograniczeń imigracji, także imigracji z nowych krajów członkowskich, stawia Wielka Brytania. Większość krajów europejskich chętnie przyjmuje specjalistów z dziedzin i zawodów deficytowych oraz wysokiej klasy specjalistów. Poszukuje się między innymi: pielęgniarek, lekarzy, informatyków, nauczycieli nauczania początkowego i anglistów.

W Polsce dla wielu ludzi, zwłaszcza młodych, szansą na uzyskanie pracy jest szukanie jej za granicą. Jak wynika z raportu AIG OFE i Gazety Wyborczej „Młodzi w Unii” większość młodych nie widzi siebie w państwach „piętnastki” na stałe. Planują raczej krótkie, 2-3 miesięczne pobyty (ok. 40% badanych), zdecydowanie mniejsza grupa (ok. 25%) dopuszcza wyjazd na nieco dłuższy okres, ale nie przekraczający roku.

Pytani o możliwość zatrudnienia twierdzą, że najłatwiej będzie im zatrudnić się w Unii w branży budowlanej, jako robotnicy, pracownicy fizyczni, przy zbiorach czy w gastronomii. Tylko 7% tych, którzy zamierzają wyjechać, twierdzi, że interesuje ich praca zgodna z zawodem lub kierunkiem kształcenia. 88% zapowiada, że przyjmie każdą pracę, 70% zamierza podjąć pracę fizyczną. Polacy na rynkach Europy Zachodniej konkurują głównie niską ceną swoich usług i pracowitością.

Młodzi Polacy, pytani gdzie chcieliby wyjechać, najczęściej wskazują na Niemcy (32%), Wielką Brytanię (26%) i USA (12%). Na Wyspy Brytyjskie znacznie częściej niż do Niemiec chcą jeździć dla nauki. Ci, którzy mówią o wyjazdach na stałe, zdecydowanie najczęściej wskazują Niemcy. Niemcy są krajem, w którym Polacy w przeszłości i obecnie najczęściej poszukują pracy.

Zarówno w przypadku kształcenia zawodowego na średnim, jak i wyższym poziomie zalecenia Unii podkreślają konieczność organizacji szkolnictwa ustawicznego. Tymczasem w Polsce, tylko co ósmy pracownik dokończył, podczas gdy np.: w Danii czy USA w szkoleniach uczestniczy co drugi.

Realizacja zaleceń Unii Europejskiej w zakresie szkolnictwa zawodowego i wyższego

Szkolnictwo zawodowe

W ramach szkolnictwa zawodowego możemy uznać, że funkcjonująca od 1997 r. Klasyfikacja Szkolnictwa Zawodowego służy regulacji kształcenia zawodowego. Jest ona jednak krytykowana za zbyt dużą sztywność. Obecnie w klasyfikacji szkolnej jest 186 zawodów, podczas gdy kształcenie odbywa się w ok. 400 zawodach, a więc i takich, które nie są objęte klasyfikacją. Tymczasem dyplomy i tytuły zawodowe można otrzymać jedynie dla zawodu wpisanego na listę kwalifikacji zawodów szkolnych. Klasyfikacja ta wymaga więc stałych zmian i dostosowywania do wymogów rynku pracy.

Obecnie większe znaczenie w usprawnieniu i podnoszeniu jakości kształcenia przyznaje się systemowi egzaminów zewnętrznych, przeprowadzanemu na podstawie standardów wymagań egzaminacyjnych dla konkretnych zawodów. Jednakże w Polsce system ten jest aktualnie dopiero uruchamiany.

Polska w celu poprawy jakości kształcenia zawodowego uczestniczy w programach unijnych, spośród których najczęściej wymienia się program „Leonardo da Vinci”. W ramach tego programu organizowana jest międzynarodowa wymiana i staże, dofinansowywane są innowacje w nauczaniu zawodowym (nowe programy, materiały dydaktyczne itp.), powstają także międzynarodowe instytucje działające na rzecz upowszechniania wymiany doświadczeń, oraz prowadzone są badania i analizy kształcenia zawodowego.

Szkolnictwo wyższe

Ustawa o szkolnictwie wyższym, która weszła w życie 1 września 2005, jest zdaniem jej zwolenników odpowiedzią na konieczność przygotowania polskich uczelni na wzrost konkurencji w systemie szkolnictwa wyższego. Konkurencja powinna oddziaływać w kierunku eliminowania szkół najsłabszych, z najgorszą ofertą. Tej tendencji sprzyjać powinna integracja Polski z UE oraz postępy w realizacji Procesu Bolońskiego. W tym celu, na wzór szkół zachodnich, ustawa wprowadziła trzystopniowość studiów (licencjacie i inżynierskie, magisterskie oraz doktoranckie), możliwość transferu i akumulacji osiągnięć w procesie studiowania realizowanym w różnych uczelniach, zgodnie ze standardami European Credit Transfer System, wspólne i podwójne dyplomy, a także suplement do dyplomu.

Ważny krok w zbliżaniu polskiego szkolnictwa wyższego do standardów unijnych stanowiło stworzenie ogólnokrajowego systemu oceny jakości kształcenia. Polska Komisja Akredytacyjna została powołana w lipcu 2001 roku, gdy dokonano nowelizacji ustawy o szkolnictwie wyższym. W Polsce system oceny jakości kształcenia obejmuje zarówno akredytację państwową jak i akredytację (ewaluacją) środowiskową.

Z raportu A. Kraśniewskiego¹, zawierającego analizę z przebiegu realizacji Procesu Bolońskiego w Polsce, wynika, że od kilku lat systematycznie wzrasta udział polskich uczelni w międzynarodowej wymianie studentów, zwłaszcza od chwili

przystąpienia naszego kraju do programu Socrates-Erasmus. Mimo obserwowanego postępu w wymianie międzynarodowej jej wielkość trudno jest uznać za zadowalającą, gdyż liczba studentów wyjeżdżających nie przekracza 1% ogółu studiujących.

Sygnalem dostosowywania się do zaleceń Deklaracji Bolońskiej jest wprowadzenie przez

wiele uczelni specjalności europeistyka na takich kierunkach studiów, jak kulturoznawstwo, politologia, stosunki międzynarodowe, socjologia – należących do najbardziej obleganych przez młodzież.

Wyzwania stojące przed polskim szkolnictwem zawodowym i wyższym – rekomendacje

Szkolnictwo zawodowe

- Należy zahamować upadek szkolnictwa zawodowego – także szkół zasadniczych zawodowych. Obecnie do szkół zasadniczych zawodowych kierują się już młodzi ludzie po 10-letnim obowiązkowym okresie nauki, a nie – jak przed reformą edukacyjną z 1999 roku – po 8 latach. Szesnastolatek powinien mieć szansę zdobycia zawodu w ciągu dwu-trzech lat.
- Reforma szkolnictwa zawodowego wymaga zaangażowania sił i środków na poziomie centralnym. Konieczne są inwestycje w szkolnictwo zawodowe, unowocześnienie jego wyposażenia oraz podniesienie poziomu wykształcenia kadr nauczających.
- Rozwój szkolnictwa zawodowego i wyposażenie szkół nie może być uzależnione jedynie od dochodów i możliwości samorządów lokalnych. Samorządy powinny dysponować lokalnymi, regionalnymi i ogólnokrajowymi analizami rynku pracy. W przypadku typów szkół pożądanym ze względów ogólnogospodarczych lub społecznych, samorządy powinny otrzymywać wsparcie na rzecz ich rozwoju.
- Do szkół zasadniczych zawodowych częściej kieruje się młodzież o gorszym statusie społecznym. Szkoły te powinny przeciwdziałać marginalizacji społecznej, poprzez rozbudowę swoich funkcji socjalnych (stypendia) i kulturalnych (zajęcia pozalekcyjne).
- Niezwykle istotne jest inicjowanie współpracy pomiędzy pracodawcami i szkołami zawodowymi. To od niej, w dużej mierze, zależy dopasowanie podaży absolwentów do popytu jaki kreuje rynek pracy. Ważne byłoby opracowanie systemu zachęt dla tych pracodawców, którzy wchodzi w kooperację ze szkołami, organizując, na odpowiednim poziomie, praktyki zawodowe.
- Powinny być rozwijane na większą skalę centra kształcenia praktycznego, które mogłyby się przyczynić do łączenia kształcenia zawodowego ze szkoleniami pozaszkolnymi a przede wszystkim stanowić ośrodki kształcenia ustawicznego.

Szkolnictwo wyższe

Chcąc dopasować polski system szkolnictwa wyższego do wymogów krajowego, europejskiego i globalnego rynku pracy należy dokonać wielu istotnych zmian, wśród których najważniejsze to:

- *Powszechność informacji.* Należy upowszechnić informacje dotyczące perspektyw zawodowych jakie niesie za sobą dana uczelnia, kierunek studiów, czy profil kształcenia.
- *Monitoring rynku pracy.* Z jednej strony same uczelnie powinny stale monitorować, a także kreować rynek pracy, by móc odpowiadać na jego potrzeby. Z drugiej strony państwo powinno uruchomić system solidnego, systematycznego i pogłębionego badania popytu na pracę oraz upowszechniać wyniki tych badań. Należy dokonać bilansu potrzeb kadrowych Polski w perspektywie kilkuletniej, oraz dotrzeć z tą informacją do młodzieży i rodziców, ale także do osób i instytucji odpowiedzialnych za ofertę edukacyjną.
- *Powiązanie studiów akademickich z pracodawcami.* Ważne by stworzyć system powiązań szkolnictwa wyższego z pracodawcami, związkami i organizacjami zawodowymi. Tworzenie nowych programów kształcenia powinno być wsparte informacją zwrotną i doradztwem ze strony uczestników rynku pracy.
- *Powiązanie stażów z programem nauki.* Trzeba poszukiwać rozwiązań pozwalających studentom sprawdzić nabywaną wiedzę teoretyczną i wyuczone umiejętności w praktyce. Należy wspomagać wszelkie formy praktyk, warsztatów, realizowanych w czasie studiów, czy staży tuż po ich skończeniu. Pozwoli to na lepsze dopasowanie umiejętności i wiedzy absolwentów do oczekiwań rynku pracy.
- *Zmiany systemu finansowania studiów wyższych.* Konieczne jest stworzenie takiego systemu finansowania studiów, który zmniejszy barierę finansową w rozwijaniu studiów drogich, tak ze względu na wymagania kierunkowe, jak i jakościowe. Należy zmienić system finansowania szkół wyższych tj. dofinansować kierunki studiów, na które będzie zapotrzebowanie. Chodzi tutaj przede wszystkim o inwestycje związane z informatyką (komputery, laboratoria, Internet), ale też kreujące nowe systemy kształcenia np. distance learning.
- *Zmiana oferty kierunków studiów.* Wychodząc naprzeciw potrzebom rynku i wymaganiom pracodawców należy położyć większy nacisk na kształcenie na kierunkach informatycznych, technicznych, matematycznych i fizycznych.
- *Promocja mobilności.* Uczelnie powinny czynić dalsze wysiłki w kierunku promocji mobilności studentów i kadry naukowej poprzez rozszerzanie oferty stypendialnej i rozpowszechnianie informacji o możliwościach wyjazdu oraz o zyskach płynących z mobilności w kontekście jednostkowych karier zawodowych oraz systemu nauki.
- *Promocja kształcenia ustawicznego.* Obecnie rynek pracy staje się coraz bardziej wymagający, a posiadanie dyplomu studiów wyższych nie gwarantuje już znalezienia zadawalającej pracy, co jest wynikiem nie tylko braku zgodności profilu otrzymanego wykształcenia z potrzebami rynku, co również nasilonej konkurencji w obrębie osób z wyższym wykształceniem, jak i dewaluacji posiadanej wiedzy i umiejętności. Dokształcanie i podnoszenie swoich kwalifika-

cji, jest niezbędnym elementem konkurencyjności na rynku pracy. W tym kontekście kształcenie ustawiczne nabiera szczególnego znaczenia.

Przypisy

¹ A. Kraśniewski, *Proces Boloński: dokąd zmierza europejskie szkolnictwo wyższe?*, Warszawa 2004, http://www.menis.gov.pl/proces_bolonski/d_miedzynarodowe/spr_kue.php (publikacja sfinansowana ze środków MENiS).

Dr hab. Marta Zahorska – pracownik naukowy Instytutu Socjologii UW, ekspert Instytutu Spraw Publicznych. Domeną jej zainteresowań jest socjologia edukacji, a zwłaszcza społeczne konsekwencje przemian w systemach edukacyjnych. Ważniejsze publikacje ostatnich lat: *Szkola: między państwem, społeczeństwem a rynkiem*, Warszawa, 2002, „Żak”; *Edukacja: od prób uspołecznienia do prób komercjalizacji*, [w:] *Reformy społeczne. Bilans dekady*, M. Rymśza (red.), Warszawa, 2004, Instytut Spraw Publicznych.

Dominika Walczak ukończyła socjologię w Instytucie Socjologii UW. Obecnie jest doktorantką w Instytucie Studiów Społecznych UW. Główne zainteresowania badawcze to: system szkolnictwa wyższego, kariery akademickie, mobilność pracowników naukowych.

Analizy i Opinie Nr 51, październik 2005

Redagują: dr Jacek Kucharczyk,
Mateusz Fałkowski,
e-mail: mateusz.falkowski@isp.org.pl
Jarosław Cwiek-Karpowicz,
e-mail: jarek.cwiek-karpowicz@isp.org.pl
Projekt graficzny: Andrzej Jasiocha
e-mail: jasio70@interia.pl

Instytut Spraw Publicznych
Adres: ul. Szpitalna 5 lok. 22
00-031 Warszawa, Polska
e-mail: isp@isp.org.pl
www.isp.org.pl